

A KÜLKERESKEDELMI STATISZTIKA FEJLŐDÉSE

A marxizmus-leninizmus klasszikusai műveikben megállapították, hogy a tervszerű gazdálkodáshoz pontos, megbízható nyilvántartás szükséges. Külkereskedelmi forgalmunk helyes megtervezése és irányítása sem képzelhető el megbízható statisztika nélkül. A külkereskedelmi statisztika hosszú multra tekinthet vissza: a népességi statisztika mellett egyik legrégebben alkalmazott ága a statisztikának.

A külkereskedelmi statisztikát régebben is bizonyos mértékben fejlettebb módszerek jellemezték mint a többi statisztikát. A bizonylati elvet viszonylag következetesebben valósították meg és a statisztikai adatgyűjtésnek szoros kapcsolódása a vámeljáráshoz elősegítette a külkereskedelmi statisztika pontosságát. A külkereskedelmi statisztika a fejlettebb módszerek ellenére sem szolgálta a múltban a dolgozók érdekét, hanem a tőkéséket. Hemzsegett a ferdítésektől, az egymásnak ellentmondó adatoktól, ahogyan azt a tőkés csoportok érdekei megkívánták.

A felszabadulással megváltozott a külkereskedelmi statisztika helyzete és feladata. Ahogy pártunk vezetésével erősödött a népi demokratikus államhatalom, ahogy fokozatosan kiszorítottuk a külkereskedelemből a tőkéséket, úgy vált a külkereskedelmi statisztika feladatává is mindinkább a külkereskedelmi forgalom valóságnak megfelelő, torzításoktól mentes, hű visszatükrözése.

A külkereskedelmi monopólium megteremtése előtérbe állította a külkereskedelmi statisztika jelentőségét. A külkereskedelmi terv szerves része a népgazdasági tervnek, teljesítése fontos feltétele ötéves tervünk teljesítésének. A külkereskedelem irányító szerveinek teljes áttekintéssel kell rendelkezniük a külkereskedelmi forgalom bonyolítása felett. Ismerniük kell az áruforgalmi tervek teljesítését olyan időpontban, amikor a megfelelő operatív intézkedéseket még meg lehet tenni. A külkereskedelmi statisztikának, az adatok gyors és pontos feldolgozásával, megfelelő csoportosításával lehetővé kell tennie a megfelelő áttekintést, ugyanakkor az egyes részletkérdések tüzetes megvizsgálását is.

A külkereskedelmi statisztika tartalma, mint látjuk, a fordulat évével döntően megváltozott. Ugyanakkor azonban a statisztika módszereiben nem állott be fordulat. Számos hiba gátolta, hogy a külkereskedelmi statisztika megfeleljen a követelményeknek. A legényegesebb hiba a feldolgozás széttagoltsága volt. A bonyolítás számait a Központi Statisztikai Hivatal tartotta nyilván, az illetékes vámhivataloktól közvetlenül megkapott bizonylatok alapján. A bizonylatok másod- és harmadpéldányai a külkereskedelmi vállalatok, illetőleg a Magyar Nemzeti Bank céljait szolgálták. A feldolgozás ezeken a helyeken is megtörtént. A bonyolításokat emellett könyvelték a kül-

kereskedelmi minisztériumban is. A többszörös párhuzamosság nyilvánvalóan felesleges idő- és energiapazarlást jelentett.

Az a tény, hogy a bonyolítások feldolgozása a Központi Statisztikai Hivatalban történt, szükségszerűen együtt járt azzal, hogy ez a feldolgozás a külkereskedelem mindennapi életétől, a kötések bonyolításától, az export-import tervszámok teljesítésétől meglehetősen távol állt.

A párhuzamos adatgyűjtés és értékelés egyetlen előnye — az állandó és teljes részletességű ellenőrzés lehetősége, — mellett olyan döntő hiányosságok jelentkeztek, mint az elvi és rendszerbeli egység teljes hiánya. A Központi Statisztikai Hivatal csak a külkereskedelem árumozgásának nyilvántartásával, értékelésével, s a külkereskedelmi áruterv teljesítésének mérésével foglalkozott, figyelmen kívül hagyva a külkereskedelem sokrétű, széles területen mozgó munkáinak figyelését és elemzését. Az áruterv teljesítésének kiragadott figyelése nem adott és nem adhatott helyes képet a külkereskedelmi tevékenység egyéb összefüggő részeinek (kötéshelyzet, devizamozgás, árkiegymelés stb.) elhagyása mellett, még a terv teljesítésének méréséről sem.

A Külkereskedelmi Minisztérium a bonyolítás párhuzamos feldolgozása mellett, a bizonyítati elv érvényesítésével vizsgálta a létrejött ügyletkötések alapján a nyitott kötésállományt, azaz a külkereskedelem tevékenységének azt a részét, amelyik a terv fedezetül szolgáló magánjogi kötések még le nem szállított részét tartalmazza, és amely perspektívikusan mutatja a várható tervteljesítést, alapot ad az időszakos operatív tervek reális felépítéséhez. Így egy lépéssel közelebb állott a külkereskedelem mindennapi életéhez, annál is inkább, mert átvette a Magyar Nemzeti Banktól az árucsereforgalmi megállapodások és államközi szerződések kihasználásának nyilvántartását is.

A minisztériumi statisztikai munka háromirányú megfigyelése azonban korántsem hozta meg a várt és szükséges eredményt. A helytelen szervezés, a vállalatokkal való laza kapcsolat, elégtelen létszám, s a káderek gyenge szakmai képzettsége miatt nem tudott a sokrétű feladattal megbirkózni. Ezek a körülmények a minisztériumi statisztikai munkát kizárólagosan az adatgyűjtés területére korlátozták. Nem jutott ideje a minisztériumi statisztikai osztálynak arra sem, hogy a szigorúan vett adatgyűjtések mellett foglalkozzék az adatoknak a fejlődés által megkívánt újrrendszerű csoportosításával és a külkereskedelmi statisztika adatainak gondos és mélyreható elemzésével. Tovább folytatta adatgyűjtő tevékenységét a Magyar Nemzeti Bank is, az áruforgalom pénzügyi vetületének, a devizahelyzetnek nyilvántartásával.

A külkereskedelmi statisztika három gazdája egymástól többé-kevésbbé függetlenül, sőt elszigetelten figyelte a terület egy részét, s nem volt szerv, melynek kezében a terület teljes munkájának összefüggő statisztikai képe összefutott volna, sőt azonos bizonylataik ellenére, az eltérő elvi szempontok miatt, — mérés határparitásos áron és devizaforint áron — még csak számszerűen azonos eredményt sem produkálhattak.

A külkereskedelmi vállalatok magukra hagyva, ötletszerűen alakították ki nyilvántartási rendszerüket és elégtették ki statisztikai szükségleteiket, — területük eltérő struktúrájának, speciális helyi viszonyainak megfelelően, — igen gyenge ellenőrzés mellett, eltérő bizonylatok alapján. A statisztika helyzete a legkedvezőtlenebb a külkereskedelmi vállalatokon belül volt.

A vállalatok vezető tisztviselői nem becsülték a statisztikát. A statisztikai munkát sokáig felesleges adminisztrációnak, kényszerű tehernek tekintették. Voltak vállalatok, ahol a statisztikai munka személyi és tárgyi előfeltételeit is alig akarták biztosítani. Nem volt rózsás a vállalati statisztikusok szerepe. Gyakori áthelyezés, problémáik meg nem értése gátolta a külkereskedelmi vállalati statisztikusok eredményes munkáját. Ez a szűklátókörűség a statisztika feladatával és jelentőségével kapcsolatban volt okozója a későbbiekben csak nagy munkával helyrehozott hibáknak. Pontatlanság, lassúság, a bizonylatok hanyag kezelése olyan hibaforrást teremtett, amely mellett egy-egy vállalatban belül még a 10 milliós eltérések sem mentek ritkaságszámba.

Ezek mellett a hiányosságok mellett a nagy számban jelentkező kontárstatisztikák, indokolatlanul végrehajtott adatgyűjtések nehezítették a munkát. A hozzá nem értéssel és gyakran helytelen politikai meglátással végzett adatgyűjtések és összeállítások a munkát végzők részére indokolatlan megterhelést, az szállítások igénylői részre pedig értéketlen adathalmazt jelentettek.

Ez az állapot — bár szervezeti felépítésében fellelhetők a szocialista statisztika megteremtésének feltételei — megosztottsága, elvtelensége és rendszertelensége következtében, tőkés maradványokkal teltett, céljaiban határozatlan, eredményeiben lassú és félrevezető volt.

Ez volt a helyzet a külkereskedelmi statisztikában a Népgazdasági Tanácsnak a statisztikai munka decentralizálását elrendelő határozata megjelenésekor. A határozat a statisztikai rendszert úgy építi fel, hogy az alsófokú adatszolgáltató szervek (a külkereskedelmi vállalatok) bizonylataitól a Minisztériumnak a Központi Statisztikai Hivatal felé tett összefoglaló beszámolójelentésig egy egységes rendszert alkosson. A Központi Statisztikai Hivatal részvétele az adatszolgáltatási rendszer kialakításában biztosította az elvi egységet is. A rendelet mentesíti a Központi Statisztikai Hivatalt az adatgyűjtés mechanizmusától, megadja az egész terület szélességi és mélységi figyelésének, elemzésének és ellenőrzésének lehetőségét. Az alsóbb egységeket összefogó szerv, a Külkereskedelmi Minisztérium, a külkereskedelmi vállalatok jelentéseit nem csupán begyűjti és továbbítja, hanem összesíti és értékeli úgy, hogy a statisztika a minisztérium szerveinél operatív intézkedések alapjául szolgál, a vezetés és ellenőrzés eszközévé válik.

Az NT határozat végrehajtása döntő változást hozott az alsóbb egységek statisztikai munkájában is. E szervek adatfelvétele és adatközlése végigfut a szakterület egész igazgatási vonalán, ami biztosítja a vállalatok gyors, pontos, egyöntetű munkáját, kiszélesíti az ellenőrzést és szorosan hozzáfűzi a statisztikát az élethez. A tájékoztatás zavartalansága és a fejlődés fokozatosságában érdeklődésében kézenfekvő volt a feladatok lépcsőzetes megoldása, összekapcsolva a káderek megfelelő ütemben történő képzésével. A határozat végrehajtása három irányú feladatot rótt a minisztérium statisztikai szervezetére:

1. A meglévő adatszolgáltatási rendszer megjavítását, e ezzel egyidőben a vállalati statisztikai csoportok kiépítését.

2. A külkereskedelmi tevékenység vizsgálatainak kiegészítését és teljessé tételét.

3. Az adatszolgáltatási rendszer megerősödése után az elemzési munka kiszélesítését minisztériumi és vállalati síkon egyaránt.

A vállalati statisztikai munka megjavításához és egységesítéséhez elengedhetetlenül szükséges volt az önálló rugalmas vállalati statisztikai csoportok életre hívása. A megalakult statisztikai csoportok közvetlenül a vállalatvezető irányítása alá tartozó önálló egységekké váltak, s így a tervezőszármazástól leválasztva a minisztériumi statisztikai osztály szakmai felügyeletével és irányításával adatgyűjtésüket, megfigyelésüket az egységes külkereskedelmi statisztikai rendszer szempontjai szerint végzik saját területükön.

A csoportok megalakítása után fontos kérdés volt a külkereskedelmi apparátus dolgozóiban tudatosítani a statisztika jelentőségét, érdekeltté tenni őket a statisztikai munkában, — súlyt adni a vállalati statisztikai csoportoknak. Az adatfeldolgozás áttelepítése a külkereskedelem végrehajtó szerveihez, a vállalatokhoz — az átmeneti zökkenők okozta visszaeséstől eltekintve, — komoly eredményeket hozott.

A vállalatnál működő vámhivatalok közreműködésével meggyorsult a tényadatok regisztrálása. Az áruosztályokkal megteremtett közvetlen kapcsolat minőségi javulást hozott. Az NT határozat a statisztikai fegyelem megszilárdítása mellett hozzásegített a statisztika megfelelő súlyának megteremtéséhez.

A kétségtelen eredmények mellett a vállalati statisztika két hiányosságán kell segíteni:

Az egyik a kötésrendszer gyenge adminisztrációjából, illetve a kötések természetéből folyó lazaság. A kötésnyilvántartás ugyanis állandó mozgásban, változásban van s az adminisztráció egyrészt nem képes kellő ütemben követni a mozgást, másrészt a várható szállítások, ütemezések kérdésében más a tervezés és más a statisztika elvi álláspontja. A tervezés a lejárt szállítási határidőknek a várható időre való átütemezését igényli, hogy a terveket a reális kötéshelyzet alapján építhesse fel, viszont a statisztika nem mondhat le a külkereskedelmi munka ellenőrzéséről, ill. megjavításáról, az eredeti határidő szerinti elmaradások nyilvántartásáról. Ez csak párhuzamos nyilvántartással oldható meg.

A másik hiányosság az árucsereforgalmi megállapodások nyilvántartásában mutatkozó lazaság és felületesség. Az árucsereforgalmi megállapodások, elsősorban a Szovjetunióval és a baráti államokkal kötöttek — a külkereskedelmi volumen döntő részét képezik, s egyaránt kihatnak a mi, s valamennyi baráti állam népgazdasági terveire. Ezek pontos nyilvántartása elsőrendű kérdés. A megállapodások megkötéséhez, bővítéséhez, likvidálásához szükséges megbízható nyilvántartás e tárgyalások alapját képezi. A delegációk munkáját gátolja a relációs árumozgás és kötéshelyzet ismeretének hiánya, s helytelen adatával kihatásaiban súlyos népgazdasági károkat eredményezhet. Ennek a területnek kell a külkereskedelmi statisztikai megfigyelés tengelyében állnia, s a figyelőrendszer szerveinek, de elsősorban a megállapodások gazdáinak, a vállalati államközi osztályoknak a kérdéssel megfelelően kell foglalkozniuk.

A decentralizáció egyik legdöntőbb eredménye az ezen a téren mutatkozó javulás. A foganatosított intézkedések hatására a külkereskedelmi statisztikának ezen a viszonylag elhanyagolt, igen döntő területén történt minőségi változás, amit a statisztikai fegyelem további megszilárdításával, a kis statisztikai egységek felelősségének kidomborításával, a szakmai szín-

vonal emelésével, az ellenőrzés és felelősségrevonás szélesebb körű érvényesítésével állandósítani és fokozni kell.

A feladat második, de jelentőségében egyenértékű része a külkereskedelmi statisztikai megfigyelés kiszélesítése, ill. teljessé tétele. A külkereskedelmi tevékenység a szakma sajátosságaiból folyóan széles síkon mozgó, többretű, rendkívül szétágazó és ezért nehezen fogható át. Az árumozgás megfigyelésénél ma ott tartunk, hogy az ügylet születésének pillanatától az áruterv teljesítéséig átfogja a területet. Ezzel azonban korántsem teljes az árumozgás megfigyelése.

Export vonatkozásban a vállalatok exportfelelőseinek rendszertelen és nem egységes adatközlését, a külkereskedelem ipari háttérének, általában a külkereskedelem rendelkezésére álló árualapoknak helyzetéről, ez évben építettük be szervesen az árumozgás figyelési rendszerébe.

Megfigyelés tárgyát kell, hogy képezze a jövőben az iparral és a belföldi vállalatokkal kötött szállítási szerződések helyzete és az árutervvel való kapcsolata is. Az exportárúk, vagy a termelésre, ill. fogyasztásra átadandó importárúk szállítási határidőinek figyelése, összehangolásukban mutatkozó hiányosságok felderítése, a belföldi szervek és a külkereskedelem kapcsolatának statisztikai figyelése és értékelése, egyelőre megoldásra váró feladat.

Az árumozgás megfigyelését teljessé teszi a raktárkészletek nyilvántartása, amely az ipartól átvett, de ki nem szállított, — a külkereskedelmi vállalatok raktáraiban elfekvő árumennyiségek helyzetét mutatja meg. Az árumozgás statisztikai megfigyelésének teljessé tétele mellett gondot kell fordítani az árumozgás pénzügyi vetületének figyelésére is. Ennek a munkának egyrészt a Magyar Nemzeti Bank Devizaigazgatósága végzi a Pénzügyminisztérium irányításával. A devizaterv teljesítésének mérése ma még nincs összekapcsolva statisztikai síkon az áruterv teljesítésének mérésével, Ennek oka egyrészt az, hogy az adatgyűjtő szerv nem szerves része a külkereskedelmi apparátusnak, másrészt az áru és devizaterv fáziseltolódása, ami az áru- és pénzmozgás időbeli eltéréséből adódik. A devizahelyzet megfigyelésének beépítése a külkereskedelmi statisztika rendszerébe szükséges, ma még nem megoldott feladat. Nem mutatna teljes képet a pénzmozgás, de az árumozgás sem az árkiegyenlítés megfigyelése, az árkiegyenlítési terv mérése nélkül.

A külkereskedelemnek biztosítani kell az ipar és a mezőgazdaság fejlődésének zavartalanságát, a hosszabb időre rögzített állandó, vagy alig változó áron való nyersanyag- és áruelátását.

E fontos terület statisztikai megfigyelésének kell képeznie a külkereskedelmi statisztika figyelési rendszerének másik súlypontját az árucserereformai megállapodások nyilvántartása mellett.

Ezt a munkát a minisztérium statisztikai osztálya most szervezte meg a Központi Statisztikai Hivatallal egyetértésben. Az árkiegyenlítés figyelési rendszerének megerősödése, felfutása után majd elmondhatjuk, hogy a külkereskedelmi statisztika megfigyelési rendszere teljessé lett (az előbb már említett devizanyilvántartás megteremtésén kívül) s meg vannak az alapjai ahhoz, hogy operatív intézkedések alapjául szolgáljon, a vezetés és ellenőrzés eszközüvé váljék.

A decentralizáció munkájának a helyes és teljes figyelési alap megteremtése mellett harmadik súlyponti feladata volt, az általános statisztikai

ismeretek után a speciális szakmai tudás elsajátításával, az elemző munka megteremtése, kiszélesítése, elmélyítése a szervezet alsó és középfokú egysegeinél. Ennek a munkának első lépcsőjeként fokozatosan átvettük a Központi Statisztikai Hivataltól a külkereskedelmi jelentés elkészítését. A jelentés elkészítése fokozott igényeket támasztott a minisztériumi statisztikai káderek szakmai tájékozottságával, ismereteivel szemben. Az NT-határozat végrehajtásaként megindított alapfokú statisztikai képzés nagymértékben elősegítette a feladat sikeres megoldását. Az elemző munka további elmélyítése és a soronkövetkező feladatok parancsolóan szükségessé teszik a középfokú és felsőfokú oktatás megszervezését.

A decentralizáció óta a külkereskedelmi jelentés színvonala is emelkedett. Az ezen a téren mutatkozó hiányosságok e gyakorlati munka elhanyagolásából, — jórészt a feldolgozási idő és a létszám körülményeiből folynak.

Közvetlen feladat a változatlan áron való mérés és a tervszerűség mérésének megvalósítása a külkereskedelem vonalán. A változatlan ár mérésének alapjait az Országos Tervhivatal segítségével megteremtettük. Így egyrészt ötéves népgazdasági tervünk statisztikai értékelésénél a külkereskedelmi szektor tevékenysége összehasonlíthatóvá válik a népgazdaság egyéb ágazataival, másrészt a hosszú tervidőszak során is mérhető a külkereskedelmi forgalom volumenének alakulása.

A tervszerűség mérése a külkereskedelem területén a nemzetközi kapcsolatok kihatásainak következtében problematikus. A mérésnek a mennyiségi teljesítéshez való kapcsolása csak megközelítő eredményt ad, mert nem minden vállalat és minden cikk van mennyiségileg is tervezve.

A külkereskedelmi statisztikai szervezet alsófokú szerveinek, a vállalati statisztikai csoportok munkájában is komoly minőségű változásként jelentkezett a decentralizáció hatására az elemző munka megteremtése. Ma már az adatgyűjtésen és feldolgozáson kívül, egyelőre csak az árumozgás területén, szervezett formában és rendszeresen készítenek vállalataink operatív intézkedésre alkalmas elemzéseket, sőt a fejlettebb csoportok az egyes tervidőszakok végével vállalati tájékoztatókat is bocsátanak ki.

A külkereskedelem feladatainak növekedésével gyarapodik a külkereskedelmi statisztika feladatköre is. Következő nagyobb lépésünk az operatív nyilvántartás és az ennek alapján készülő operatív beszámolás bevezetése és megszervezése lesz. Az operatív beszámolás az eddiginél szélesebb körben fogja az áruk mozgását nyilvántartani és nemcsak a megtörtént külkereskedelmi forgalmat értékelné. A legjelentősebb új terület az ú. n. belöldi teljesítések figyelemmel kísérése lesz. Az operatív nyilvántartásnak ez a része egyrészt mutatja a külkereskedelmi tervek szállítási szerződésekkel való fedezését, másrészt mutatja az exportáló belöldi szervek, illetőleg import esetén a külkereskedelmi apparátus kötelezettségeinek teljesítését. A külkereskedelmi operatív beszámolás a többi népgazdasági ág operatív számvitelétől eltér annyiban, hogy jelentései nem rövid időszakokra vonatkoznak, hanem havonkénti, vagy negyedévenkénti eredményeket tárnak fel.

Helyes szervezeti intézkedések kidolgozásával és végrehajtásával biztosítani kell a külkereskedelemben az egyes számviteli ágak közötti egységes munkamegosztást. Jelenleg ettől a célkitűzéstől még igen messze

állunk. Sem elvileg, sem gyakorlatilag nem tisztázott kérdés még a külkereskedelmi terv teljesítésének könyvviteli mérése. Megoldandó kérdés a külkereskedelem raktárkészletének a pontos mérése és a raktárkészletek ingadozásainak, értékváltozásainak pontos vizsgálata. A három számviteli ág közötti helyes munkamegosztás kérdéséhez tartozik a beszámolójelentések problémájának tisztázása is. A vállalati, illetőleg minisztériumi mérlegbeszámoló, a vállalati statisztikai jelentések és a minisztérium statisztikai jelentése, továbbá a vállalati operatív beszámoló és a minisztérium operatív számadása között el kell határolni a feladatokat. A tematika pontos meghatározásával, a jelentések formájának végleges lerögzítésével, a számszerű adatok legmegfelelőbb ábrázolási módjának kidolgozásával el kell érni, hogy a számviteli ágak a sajátosságaiknak legmegfelelőbb formában adjanak képet a külkereskedelem munkájáról. Új feladatot állít a statisztika elé országos viszonylatban a Népgazdasági Tanácsnak az a határozata, amely a munkaverseny eredményeinek összesítését és adminisztratív kidolgozását a statisztikai csoportokra, illetőleg osztályokra bízta. Ez a határozat annak a célkitűzésnek a jegyében született, hogy a munkaversenyből kiküszöböljük az öncélúságot. A statisztikusok által elvégzett összesítő munka azt jelenti, hogy a munkaverseny kiértékelését is a bizonylati elv alapján kell végezni. Ennek természetesen a lehető legegyszerűbb formában kell megtörténnie. A statisztikusok bevonása a munkaverseny kiértékelésébe éppen azt a célt szolgálja, hogy a versenyeredmények mögött reális teljesítmények álljanak, hogy a verseny nyilvánosságát a legjobb, a legkonkrétabb adatok felhasználásával tudják biztosítani.

Állandó feladatunk, amiről már a korábbiakban is szó esett a statisztikai figyelem megszilárdítása.

Mindezen feladatok elvégzéséhez azonban elengedhetetlen a külkereskedelmi statisztikusok politikai és szakmai színvonalának további emelése.

Megjelent a

STATISZTIKAI TÁJÉKOZTATÓ

1952. évi 2. száma

Összefoglaló adatokat tartalmaz az ötéves terv harmadik évének első negyedéről, a Szovjetunió hatalmas iramú fejlődéséről és a szocializmust építő népi demokráciáról. „Kapitalista országok” című rovata statisztikai adatokkal mutatja be az imperialista tábor belső ellentéteit, háborús készülődését és a kizsákmányolt dolgozók növekvő nyomorát

Ára: 5.— Ft

Kapható IBUSz-pavilonokban és a Posta Központi Hirlapirodnánál
(V, József nádor tér 1.)